

ЛІПІН Микола – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських та соціальних наук, Київський національний торговельно-економічний університет, 19, вул. Кіото, м. Київ, Україна, індекс 02156 (pinli@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0940-088X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.40.200823>

Бібліографічний опис статті: Ліпін, М. (2020). Сенси освіти в параметрах нігілізму. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», 40, 77–94.* doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.40.200823>

СМИСЛИ ОСВИТИ В ПАРАМЕТРАХ НІГІЛІЗМУ

Анотація. Мета роботи. У статті розглядається сутність і значення нігілізму в межах освітнього простору, розкрито способи його подолання. **Методологія.** Дослідження проведено із застосуванням методів теоретичного узагальнення, порівняльного аналізу, аналізу та синтезу, що дало змогу виявити освітній зміст нігілізму як переоцінки цінностей. **Наукова новизна.** Доведено, що переоцінка не повинна завершуватися вибудовуванням ще однієї ціннісної картини світу, інакше ми залишаємося в межах дії неповного нігілізму, який не доходить до зміни того, хто дивиться на світ, зміни погляду людини. Інновації, які постають основною рушійною силою функціонування ринкового механізму, потребують відповідного людського ресурсу – принципово адогматичної людини, яка і є довершеним нігілістом. Проліdkовується взаємозв'язок між нігілізмом і сучасним трендом визначати всю множинність людських здібностей у термінах «навиків» або «компетенцій», у межах якого особистість постає набором компетенцій або навиків, яким можна навчити. **Висновки.** В основі розгортання нігілізму в освіті міститься недовіра до дитини (людини взагалі). Саме із цієї недовіри народжуються спроби піднести учня до «духовних цінностей», сформувати його відповідно до заданого взірця. При цьому відтворюється основна причина нігілізму – інструментальне ставлення до освіти,

людини або світу. Нігілізм може відігравати конструктивну роль в освітньому просторі як те начало, що звільняє енергію творчості від штучних догматичних обмежень.

Ключові слова: нігілізм активний, нігілізм реактивний, освіта, цінності, догматизм, творчість.

LIPIN Mykola – Candidate of Philosophy Science, Associate professor of the Department of Philosophy and Social Sciences, Kyiv National University of Trade and Economics, 19, Kioto Str., Kyiv, Ukraine, postal code 02156 (pinli@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0940-088X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.40.200823>

To cite this article: Lipin, M. (2020). Smysly osvity v parametrah nihilizmu [Sense of education in the parameters of nihilism]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii «Filosofia» – Human Studies. Series of «Philosophy»: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 40, 77–94. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.40.200823> [in Ukrainian].

SENCE OF EDUCATION IN THE PARAMETERS OF NIGILISM

Summary. The purpose of the work. The article deals with the essence and importance of nihilism within the educational space, and reveals ways of overcoming it. **Methodology.** The study was conducted using the methods of theoretical generalization, comparative analysis, analysis and synthesis, which revealed the educational content of nihilism as a reassessment of values. **Scientific novelty.** It has been proved that revaluation should not be completed by building another value picture of the world, otherwise we remain within the bounds of incomplete nihilism, which does not come to change the viewer of the world, change the view of the person. Innovation, which is the main driving force behind the functioning of the market mechanism, needs the appropriate human resource – a fundamentally adogmatic person who is a perfect nihilist. The relationship between nihilism and the modern trend is being traced to define the whole multiplicity of human abilities in terms of “skills” or “competencies” within which a person becomes a set of competencies or

skills that can be taught. Conclusions. The basis of the deployment of nihilism in education is distrust of the child (human in general). It is from this distrust that attempts are made to elevate the disciple to "spiritual values" and to shape him in accordance with the pattern. This reproduces the root cause of nihilism, an instrumental attitude to education, human beings or the world. Nihilism can play a constructive role in the educational space as the beginning, releasing the energy of creativity from artificial dogmatic constraints.

Key words: *active nihilism, reactive nihilism, education, values, dogmatism, creativity.*

Постановка проблеми. Пошуки ідентичності, що здійснюються в просторі освіти, свідчать про дефіцит смислу в сучасному світі. Втрату ідентичності освіти можна визначити як втрату смислу навчання і виховання. В умовах домінування регулятивів «фінансової цивілізації» (В. Ільїн) джерело смислу всіх галузей суспільного буття переноситься у сферу економічної діяльності, цінності отримують ціну. «Наша епоха, – пишуть А. Мазараки та В. Ільїн (Мазараки & Ильин, 2004) – переживає світ, у першу чергу, з точки зору його економічного змісту, і тому *любить* гроші, які уособлюють багатство. Віра в гроші набагато більша, ніж у людину, навіть якщо вона представляє собою самодостатню цілісність» (с. 21). «Смисли», цінності та ідеали нашого часу визначаються грошима, точніше, гроші стають смислом людського існування. Здійснюється комерціалізація освіти, що сприяє перенесенню імперативів ринкової системи в процес навчання і виховання. Чим більше грошові відносини втягують у свою орбіту освіту, тим частіше вона починає апелювати до метафізичних вимірів цінностей, моралі або традицій. Підпорядковуючись логіці ринку, цінності використовуються як засіб легітимізації соціальної системи, як спосіб формування довіри до існуючого порядку речей. Адже гроші, як і влада, для свого функціонування потребують довіри. Хоча, як вважав Г. Гессе (Гессе, 1987), «гроші і влада винайдені недовірою» (с. 99), насамперед, недовірою до самого себе, до «життєвої сили в собі».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному філософському дискурсі проблемі нігілізму присвячено досить

багато досліджень. Феномен нігілізму у його сутнісних та історичних проявах досліджується у працях Ф. Ніцше (Ницше, 2016), М. Гайдеггера (Хайдеггер, 2006), Ж. Бодріяра (Baudrillard, 1994), Т. Адорно (Адорно, 2003), Ж. Дельоза (Делез, 2003), Е. Юнгера, Д. Кампера, Г. Фігалья (Судьба нигилизма, 2006), К. Кара (Carr, 1992), Р. Брас'єра (Brassier, 2007). Дж. Ваттімо (Vattimo, 1988).

Окремо зазначимо праці Д. Холбрука «Освіта, нігілізм і виживання» (Holbrook, 2017), Н. Блейка, П. Смейєрза, Р. Сміта, П. Стендіша «Освіта в епоху нігілізму» (Blake, Smeyers, Smith & Standish, 2012), Дж. Бейкера «Нігілізм і філософія: ніщо, істина і світ» (Baker, 2018), Ламбейра і П. Смейєрза «Нігілізм: поза оптимізмом і песимізмом» (Lambeir & Smeyers, 2003), Р. Годдарда «Вшанування нігілізму» (Goddard, 2016), М. Пітерса «Освіта, філософія і політика» (Peters, 2012), Д. Барбарича «Виховання і освіта в тіні нігілізму. Ойген Фінк» (Барбарич, 2009), у яких феномен нігілізму розглядається у зв'язку з питаннями соціального розвитку і, зокрема, з такими, що відносяться до освітніх проблем.

Серед вітчизняних учених проблему нігілізму, цінностей і освіти досліджували Т. Лютий (Лютий, 2002), Н. Ємельянова (Ємельянова, 2002), В. Возняка (Возняк, 2008, с. 357).

Мета статті – дослідити сутність і значення нігілізму в межах освітнього простору, розкрити способи його подолання.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система освіти намагається шукати власну ідентичність та формувати ідентичність учасників освітнього процесу в умовах кардинальної трансформації смислопокладаючих начал сучасної цивілізації. Становлення інноваційної економіки із притаманним їй «творчим руйнуванням» (Шумпетер, 2008, с. 461) безпосередньо пов'язане з нігілістичною світонастановою. Дослідники говорять про «інноваційний нігілізм» (Савчук, 2018) радикальних однаків або маргінальних груп, які відіграють важливу роль у розвитку сучасної соціально-економічної системи. Особливо є помітним їх вплив у сфері індустрії розваг, політики, моди та економіки. Процес споживання, як основа зазначених сфер, містить у собі дихотомію виробництва і руйнування. У цих умовах виробництво товарів і їх споживання передбачає анігіляцію речей як таких («споживацький нігілізм» (Бодрийяр, 1999, с. 146), їх

заміну циркуляцією знаків. У механізмі споживання виражається логіка соціальної значущості, згідно з якою кожен індивід знає, що його оцінюють у відповідності з його речами. Звичайно, «дух капіталізму» продовжує визначати власну легітимність, спираючись на мораль, але «мораль споживання приймає естафету від моралі виробництва або ж переплітається з нею в одній і тій же логіці спасіння» (Бодрийяр, 2007, с. 19).

Надмірність споживання, на яку зорієнтована інноваційна економіка, перетворює життя на мерехтливий калейдоскоп миттєвостей. Швидкість і мобільність постмодерну є продовженням динаміки модернізації, що бере свій початок у Новому часі. Оновлення стає емблемою модернізму, який можна охарактеризувати як час наукових, культурних, соціальних або політичних революцій. Усі вони для свого здійснення вимагали наявності певної міри нігілізму та були своєрідним способом переоцінки цінностей. У XIX столітті слова «нігілізм» і «революціонер» стають майже тотожними (Тургенев, 1962, с. 380).

Відмінність зазначених тенденцій XIX ст. від їх реалізації у XX ст. полягає в тому, що «класичний» нігілізм ще мав мету, заради якої здійснювалося руйнування або заперечення, натомість у наш час заперечується сама можливість такої мети. Сьогодні зміни відбуваються заради самих змін, постійна трансформація, оновлення стали принципом функціонування ринку. Відповідно, і нігілізм не обертається на самоціль. Немає нічого незвичайного в тому, що людина кінця XIX – початку XX ст. не встигала осмислювати причини і наслідки різноманітних змін, нормативного плюралізму і наслідків дії соціально-політичного утопізму. Тим більше вона не встигає це робити в умовах постійного прискорення зазначених метаморфоз та посилення примусу до нового. Гонитва за новим, яка відчувається і у сфері освіти, «неопатія», постає хворобою сучасної людини і суспільства, яка «завжди здатна зробити її предметом будь-яких розрахунків» (Лифшиц, 2009, с. 68).

Наслідком зазначених трансформацій стає перехід світу у вимір симуляції, в якому радикальність нігілізму XIX століття поступається місцем нігілізму XXI століття – індиферентності.

Ж. Бодрийяр запевняв: «Світ і ми всі живими увійшли в симуляцію, у згубну, ба навіть не згубну, а індиферентну сферу відстра-

шування: нігілізм, і то незвичним чином, повністю реалізувався не через руйнування, а через симуляцію та відстрашування» (Бодріяр, 2004, с. 223).

Зазначені міркування мають безпосереднє відношення до сфери освіти, яка, свідомо або не свідомо, бере участь у відтворенні існуючого соціального порядку (Бурдьє, 2007). Це означає, що вона відтворює і нігілізм, який, із точки зору М. Гайдеггера, є основним явищем західноєвропейської історії (Хайдеггер, 2006, с. 29). Те, що освіта вимушена діяти в тіні нігілізму, означає, що навчання і виховання розгортаються після руйнування всіх «вищих цінностей».

Згідно з поглядами Ф. Ніцше, нігілізм означає занепад, знецінення вищих цінностей. «Немає мети. Немає відповіді на питання «навіщо?»» (Ницше, 2016, с. 37). Нігілізм постає наслідком декадансу, який є природним процесом, що дозволяє усвідомити хибність «вищих цінностей», моралі і релігії, які підмінюють собою життя. У цьому ракурсі нігілізм останніх століть через «переоцінку цінностей» відкриває можливість подолання власної причини. Він – хвороба, якою необхідно перехворіти. Тому і сам Ф. Ніцше ідентифікує себе як першого «завершеного нігіліста Європи» (с. 31), який до кінця пережив нігілізм у собі, подолав його, залишив ззовні. Як і будь-яка інша хвороба, нігілізм повинен пройти повний цикл визрівання, в кінці якого можливе одужання, яке означає: «Переоцінка всіх цінностей, задоволення вже не від впевненості, а від невизначеності; не «причина і дія», а постійне творче начало; вже не воля до збереження, а воля до влади тощо; потрібно не смиренне словосполучення «все лише суб'єктивне відчуття», а «це і наших рук справа! Будемо пишатися ним!» (Ницше, 2016, с. 644).

Отже, Ф. Ніцше не виступав проти цінностей як таких, він прагнув на місце «хибних» цінностей поставити «справжні» цінності життя.

Будь-які цінності несуть у собі зародки нігілізму, якщо вони перетворюються на абстрактні норми зовнішнього примусу, на «соціальні цінності», яким повинне підпорядкуватися життя. Натомість справжня цінність життя полягає у творенні цінностей. На думку Ф. Ніцше, поза процедурою переоцінки цінностей нігілізм неможливо подолати. Спроби подолати нігілізм без

здійснення переоцінки всіх цінностей призводять до зворотного результату – ствердження «неповного нігілізму». *«Неповний нігілізм, його форми: ми живемо в його вирі. Спроби уникнути нігілізму, не переоцінюючи тих цінностей: вони призводять до існування протилежного, загострюють проблему»* (Ницше, 2016, с. 49). Отже, криза цінностей вже є свідченням розгортання нігілізму.

«Неповний нігілізм» є непомітним для себе й інших. Він не визнає свого походження від «вищих цінностей». Спроби зацепитися за рештки минулих норм, цінностей і звичаїв утворюють ілюзію протистояння нігілізму. Натомість саме звернення до «цінностей» є тим поживним ґрунтом, на якому розквітає нігілізм. Неминучість виявлення нігілізму зумовлена тим, що «ціннісне мислення» через нігілізм набуває свого звершення, «тому що нігілізм є до кінця продуманою логікою всіх наших великих цінностей та ідеалів, – тому що потрібно спочатку пізнати нігілізм, щоб докопатися, у чому ж була цінність цих «цінностей» (Ницше, 2016, с. 32). Подолання нігілізму можливе не через його заперечення, не через догматичну абсолютизацію «вищих цінностей», а через його повне переживання, яке призводить до «завершеного нігілізму» (Ницше, 2016, с. 32).

Отже, в працях Ф. Ніцше ми зустрічаємося з подвійною дією нігілізму. Він може бути руйнівним, а може бути початком нового творення. Може визначатися як реактивний, а може – як активний нігілізм. В одному випадку він прив'язує до існуючих «вищих цінностей» людей, які не помічають їх «міщанського походження» (Ницше, 2016, с. 39), в іншому ж нігілізм звільняє людей від різноманітних ідолів і кумирів, які підміняють собою світ. Перший нігілізм є неповним нігілізмом, другий – завершеним. Саме останній є передумовою переоцінки всіх цінностей. Проте ця переоцінка не повинна завершуватися вибудовуванням ще однієї ціннісної картини світу, інакше ми залишаємося в межах дії неповного нігілізму. Завершений нігілізм і є тим джерелом, з якого витікає тверезий погляд на світ і на себе (Бибихин, 2003, с. 330). Тверезий погляд – це погляд, позбавлений ілюзій, який перестає чіплятися за штучно створених ідолів і кумирів. Змінюється не світ, змінюється, перш за все, той, хто дивиться на світ, людина. Вона виходить за межі абстрактних метафізич-

них схем, які М. Гайдеггер називав «картинами світу» (Хайдеггер, 1993, с. 41–61). Сприйняття світу як «картини» є тією рисою Нового часу, яка відрізняє його від усіх попередніх епох. Світ як картина робить його керованим, придатним для розрахунку і опредметнення.

М. Гайдеггер зазначав: «Основний процес Нового часу – підкорення світу як картини. Слово «картина» означає тепер конструкт опредметнюючого представлення. Людина змагається тут за позицію такого суцього, яке всьому суцшому задає міру і приписує норму» (Хайдеггер, 1993, с. 52).

Там, де суще стало «предметом уявлення» (Хайдеггер, 1993, с. 55), воно позбавляється буття. На думку М. Гайдеггера, компенсацією зазначеної втрати буття стають цінності. Саме там, де суще виявилось позбавленим буття, де воно перетворилося на придатний для використання предмет йому, в якості компенсації, присвоюється певна цінність. «Насправді, – писав М. Гайдеггер (Хайдеггер, 1993), – цінність саме і виявляється немічним і роздертим прикриттям для позбавленої об'єму і фону предметності суцього» (с. 56).

Отже, звернення до цінностей задля компенсації поширення інструментального, розсудкового ставлення до світу не виходить за межі неповного нігілізму, а, навпаки, є його вираженням. Звернення до цінностей, які повинні протистояти «аморальності» або «бездуховності», не змінює положення, якщо не зважати на нігілістичну практику сучасного суспільства і освіти. Так, наприклад, зростання ролі «інноваційного мислення» в сучасному економічному житті ставить перед освітою відповідні завдання і впливає на педагогічний процес. Воно саме перетворюється на основний критерій навчального процесу. Інновації, які постають основною рушійною силою функціонування ринкового механізму, потребують відповідного людського ресурсу. З'являється потреба в такому типі людини, як «людина інноваційна» (Феномен інновації, 2008). Інноваційна економіка потребує «інноваційної людини», яка є принципово «адогматичною», тобто є типовим нігілістом.

Для формування інноваційної людини необхідною є відповідна «адогматична освіта». Утім, як стверджує В. Кремень (Кремень, 2010), «у нас переважають рутинні, традиційні,

патріархальні, тобто догматичні погляди на освітній процес. А догматизм ґрунтується на абстракціях, яких у нас багато». «Руйнування» абстрактності системи освіти відбувається через її нігілістичне заперечення. Неповний нігілізм заперечує минулі способи навчання і виховання не стільки тому, що вони погані, скільки тому, що вони не придатні для виготовлення «адогматичної», «інноваційної людини». Тієї людини, яка буде здатна «доводити до межі бажання Нового і збудженість Новизною» (Липовецький, 2012, с. 278) і яка зможе це нове виробляти.

Подібна освіта прагне бути раціоналістичною, керованою і прогнозованою. Саме така освіта, з точки зору О. Фінка, є технікою виготовлення відповідної моделі людини (Барбарич, 2009, с. 405) Подібна освіта хотіла б збирати людину, як збирають автомобіль на заводі. Результат такої високотехнологічної процедури можна описати як «модульну людину» (Toffler, 1971, р. 95–120; Gellner, 2004, р. 97–102), тобто людину, яка набуває необхідну конфігурацію компетенцій в залежності від потреб ринку. Можна виявити взаємозв'язок між нігілізмом і сучасним трендом, визначати усю множинність людських здібностей у термінах «навиків» або «компетенцій». У межах такого підходу особистість постає набором компетенцій або навиків, яким можна навчити. Відповідно, освітня справа, у якій беруть участь вчителі й учні, перетворюється на «вправи з формування навиків або компетенцій» (Blake, Smeyers, Smith, & Standish, 2012, р. 24). Але чи є приязні стосунки між учнями і вчителями результатом застосування до дітей різних навиків, компетенцій або педагогічних технологій? Саме в абсолютизації «компетентнісного» підходу в освіті і витіснення за межі дослідницької уваги цілісної особистості виявляється одна з основних ознак нігілістичності навчання і виховання (Blake, Smeyers, Smith, & Standish, 2012, р. 17–28).

Сучасна система освіти і виховання часто реагує на кризу цінностей закликами до прищеплення традиційних або християнських (корисних для суспільства і держави) цінностей, активізацією заходів, спрямованих на відродження духовності. Проте в більшості випадків мова йде не про дух, а швидше про способи соціального управління, де терміни «цінності», «особистість», «духовність» є тільки засобами, свідомого чи ні, маскуванню меха-

нізмів соціальної інженерії. Так, наприклад, Н.М. Філяніна (Філяніна, 2016), розмірковуючи про взаємозв'язок системи освіти з концепцією цінності природи, тлумачить цінності як «правила гри» в певному соціумі: «Для соціальних наук не так важливі мотивації звернення людини до тих чи тих цінностей, як сам факт такого звернення, тобто те, що людина сприймає «правила гри» в певній соціальній системі. До соціальних систем, які формують цінності, належать: економічна політика, соціальна політика, екологічна політика, освітня політика, права людини, освіта, охорона природи, громадянське суспільство» (с. 51).

У просторі такого розуміння цінностей освіта постає «важливим інструментом включення уявлень» про певні цінності «в усі сфери людської діяльності» (Філяніна, 2016, с. 51). Згідно із зазначеним і цінності, і освіта постають чимось таким, що є зовнішнім по відношенню до людини. Показовим є те, що поширення цінностей відбувається шляхом інструменталізації освіти, тобто поширення певних цінностей реалізується шляхом розгортання нігілізму.

Більш виражено цей парадокс взаємозв'язку цінностей і нігілізму виявлений І. Зязюном (Зязюн, 2010). Із точки зору дослідника, цінності – це інтропсихічна, внутрішня підвалина соціального управління, що поєднує особистісну смислову сферу із груповими орієнтаціями і узгодженнями в суспільстві. Отже, цінності є важливим елементом управління суспільством, адаптації індивіда до умов середовища. Їх затребуваність у сучасних умовах зумовлена тим, що вони відіграють важливу роль у формуванні «аксіоунітету» держави. Ускладнення соціального існування в умовах глобалізованого світу актуалізує увагу до цінностей як «феномену «розподіленого управління» (с. 7), що здійснюється ненасильницьким шляхом. За допомогою «прищеплення соціально прийнятних й індивідуально актуальних цінностей» (с. 16) відбувається «інтродукція найважливіших групових консенсусів, що є смислами, сповідання яких важливе для успішного розвитку всієї спільноти» (с. 7). У результаті цінності постають ненасильницьким засобом управління поведінкою індивідів задля збереження і розвитку існуючої соціальної системи. Ось чому дискурс кризи цінностей із необхідністю починає використовувати терміни «національна безпека»,

«боротьба», «управління», «ворог», «адаптація», «аксіологічна війна» тощо. Окрема людина з усіма її індивідуальними потребами за допомогою «прищеплення цінностей» опиняється вписаною в «ієрархію національної безпеки», в якій «аксіобезпека є вищим рівнем забезпечення національної безпеки» (с. 18).

Із зазначеного бачимо, що турбота про цінності може мати цілком нігілістичний характер. Як людина, так і будь-яка цінність постає тут ресурсом забезпечення надіндивідуальних структур. Для мобілізації індивідів до цих структур краще використовувати прості схеми, придатні до уніфікації й ретрансляції через систему масової інформації або систему освіти. Завдяки таким схемам ставиться завдання зробити соціальний світ керованим і прогнозованим. Нігілістичність подібного підходу проявляється у протиставленні істини цінностям як «позараціональним регулятивам» (Зязюн, 2010, с. 10). Адже цінності як засіб управління людьми байдужі щодо істини, яка може перевершувати інтереси того або іншого індивіда, групи людей або суспільства. Звідси цілком логічним є висновок про те, що кожна людина «схильна жорстко й агресивно захищати свої власні цінності» (Зязюн, 2010, с. 16).

«Жорстко і агресивно захищати власні цінності» буде людина, яка абсолютизує свою приватну картину світу. У руслі такої абсолютизації питання щодо істинності цієї картини навіть не виникає. Зрозуміло, що подібне завершене світорозуміння буде спрощеним і абстрактним. У свій час М. Мамардашвілі, описуючи механізм дії ідеологізованого світогляду, писав: якщо людина досягає «самоповаги за допомогою спрощених схем, то вона швидше вб'є того, хто спробує зруйнувати ці схеми, ніж позбудеться їх» (Мамардашвілі, 1992, с. 89). Такими ідеологізованими, спрощеними схемами виступають «цінності» як регулятивні взірці й ідеали, на які повинна орієнтуватися людина у своїй поведінці.

Іншим прикладом розгортання нігілізму в процесі покладання цінностей є модель «прищеплення» або «формування» цінностей. Згідно з даною моделлю недостатньо надати учневі певної сукупності знань та навчити його їх використовувати – слід «обов'язково прищепити йому певні суспільні цінності» (Панченко, 2007, с. 158), *доповнити* навчання процесом вихо-

вання, сутність якого полягає саме у «ціннісному щепленні» (Панченко, 2007, с. 158). Показово, що в контексті даної моделі відтворюється протиставлення істини і цінності. Поза цінністю істина уявляється тотожною автоматизованому розрахунку, дегуманізованій технології оперування з об'єктивованим світом. Мислення постає байдужою стосовно людських смислів активністю, а цінності – нерозумною («позараціональною») силою, яка надає людському існуванню певного значення. Отже, навчання саме по собі оголошується нігілістичним. А значить, цю ситуацію можна змінити тільки завдяки «ціннісному щепленню».

Проте процедура «щеплення» відтворює схематизм, що панує в межах нігілістичного навчання. Воно відбувається як цілеспрямований, «ціннісно-навантажений вплив» (Панченко, 2007, с. 159), який здійснюється на основі «доброго розуміння природи цінностей, їх різновидів, ієрархії, засобів їх прищеплення» (Панченко, 2007, с. 159). У сфері цінностей повинна панувати та ж сама впорядкованість і систематизованість, що й у сфері знань. Як і де гуманізовані знання, цінності використовуються й ранжуються відповідно до їх соціальної значущості? Чуттєво-моральний ірраціоналізм цінностей протистоїть байдужості нігілізму раціонального знання лише удавано. В обох випадках простежується бажання оволодіти, спланувати і використати те, що не відбувається природним шляхом, те, що неможливо викликати до життя вольовим зусиллям. Мова йде про розуміння і людську душу. Прагнучи піднести людину до висоти ідеалу (духовного, аксіологічного, етичного), ми мимоволі принижуюємо живу особистість, яка присутня тут і тепер. Вона стає лише матеріалом, «гусінню», яка повинна перетворитися на «метелика» (Зязюн, 2010, с. 7). Проблема полягає в тому, що педагог вважає, що має право здійснити «ціннісне щеплення», педагогічний вплив із метою піднесення «гусені» до висот «метелика», тобто приведення дитини до наперед заданого масштабу – до ідеалу.

Висновки. З огляду на зазначене розкривається механізм реалізації нігілізму в освіті, яка сприймає усіх задіяних у ній крізь призму абстрактного ідеалу (раціонального або ірраціонального). По-перше, в цих межах ідеал (цінність, взірець) постає тим, що

можна і потрібно досягнути. По-друге, в жертву визначеному ідеалу приноситься повнота проявів живої людини (дитини, учня, студента). По-третє, вважається, що приведення дитини у відповідність із ідеалом можливе шляхом педагогічного впливу, застосування спеціальних педагогічних технологій тощо.

В основі розгортання нігілізму в освіті міститься недовіра до дитини (людини взагалі). Саме з цієї недовіри народжуються спроби піднести учня до «духовних цінностей», сформувавши його відповідно до заданого взірця. При цьому відтворюється основна причина нігілізму, інструментальне ставлення до освіти, людини або світу. Нігілізм може відігравати конструктивну роль в освітньому просторі як те начало, що звільняє енергію творчості від штучних догматичних обмежень. Проте для того, щоб не перетворюватися на спосіб репрезентації суб'єктивного свавілля, він повинен бути включений у смислове ціле спільної праці, якою є освіта. Тому нігілізму протистоїть не мораль і, тим більше, не моралізаторство. Вони можуть бути проявами нігілізму, який впродовж ХХ ст. продемонстрував нам здатність оберталися фанатичною вірою в різні ідеали або цінності. Дійсною альтернативою нігілізму є не мораль, порядок або цінності, дійсною альтернативою є любов (Ясперс, 1991, с. 165). Любов, яка не розділяє людину і світ на нижче і вище, повсякденне і сакральне, духовне і матеріальне, цінності і істину, рацію і почуття. Втрата трансцендентних орієнтирів людської життєдіяльності не може бути відновлена шляхом вибудовування або реставрації метафізичної ієрархії. Подібне відновлення метафізичного порядку відновлює те, проти чого намагається боротися нігілізм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адорно Т. Негативная диалектика. Москва : Научный мир, 2003.
2. Барбарич Д. Воспитание и образование в тени нигилизма. Ойген Финк. *Лόґа / Докса*. 2009. 14. С. 404–416.
3. Бибахин В. Ницше в поле европейской мысли. *Ницше и современная западная мысль*. 2003. Санкт-Петербург-Москва : Летний сад, 2003. С. 330–345.
4. Бодрийяр, Ж. Система вещей. Москва: Рудомино, 1999.
5. Бодрийяр Ж. К критике политической экономии знака. Москва : Академический Проект, 2007.

6. Бодрияр Ж. Симулякри і симуляція Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004.
7. Бурдые П. Воспроизводство: элементы теории системы образования. Москва : Просвещение, 2007.
8. Возняк В.С. Співвідношення розсудку і розуму як філософсько-педагогічна проблема : монографія. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2008.
9. Гессе Г. Письма по кругу. Художественная публицистика. Москва : Прогресс, 1987.
10. Делез Ж. Ницше и философия. Москва : Ad Marginem, 2003.
11. Ємельянова Н.М. Феномен європейського нігілізму: традиції і новації. Донецьк : ТОВ «Лебідь», 2002.
12. Зязюн І. Криза цінностей – катастрофа суспільств і держав. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2010. 2. С. 7–20.
13. Кремень, В.Г. Освіта в умовах інноваційного розвитку суспільства. 2010. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sitimn/_23/Osvitavumovaxinnovaciinogorozvutkususpilstva.pdf.
14. Липовецкий Ж. Империя эфемерного. Мода и ее судьба в современном обществе. Москва : Новое литературное обозрение, 2012.
15. Лифшиц М. Осторожно – человечество. *Почему я не модернист?* Москва : Искусство – XXI век, 2009. С. 57–87.
16. Лютый Т.В. Нігілізм: анатомія ніщо. Київ : ПАРАПАН, 2002.
17. Мазараки А.А., &Ильин В.В. Философия денег : монографія. Киев : Киев. нац. торг.-эконом. ун-т, 2004.
18. Мамардашвили М. Обязательность формы. *Как я понимаю философию. Доклады, статьи, философские заметки*. Москва : Прогресс, 1992. С. 86–91.
19. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей (черновики и наброски из наследия Фридриха Ницше 1883–1888 годов в редакции Элизабет Фёрстер-Ницше и Петера Гаста). Москва : Культурная революция, 2016.
20. Панченко Л.М. Цінності освіти в контексті глобалізації. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. наукових праць*, 2007. 15(28). С. 158–163. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
21. Савчук В., Очеретяный К. Приговор дна. *Художественный журнал*, 107. 2018. URL : <http://moscowartmagazine.com/issue/85/article/1868>.
22. Судьба нигилизма. Санкт-Петербург : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2006.
23. Тургенев И.С. Письмо Случевскому К.К. от 14(26).04.1862. *Тургенев И.С. Полное собрание сочинений и писем в 28-ми т. Письма. Т. 4*. Москва-Ленинград : Наука, 1962. С. 379–382.

24. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура : монографія / За ред. В.Г. Кремень. Київ : Педагогічна думка, 2008.
25. Філяніна Н.М. Концепція цінності та самоцінності природи та система освіти. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури?* 2016. 5, 14. С. 51–56.
26. Хайдеггер М. Время картины мира. *Время и бытие: статьи и выступления*. Москва : Республика, 1993. С. 41–61.
27. Хайдеггер М. Ницше. Т. 1. Санкт-Петербург : Владимир Даль, 2006.
28. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. Москва : Эксмо, 2008.
29. Ясперс К. Смысл и назначение истории. Москва : Политиздат, 1991.
30. Baker, G. *Nihilism and Philosophy: Nothingness, Truth and World*. Bloomsbury Publishing, 2018.
31. Baudrillard, J. *Simulacra and simulation*. trans. Sheila Faria Glaser. University of Michigan press. 1994.
32. Blake, N., Smeyers, P., Smith, R., & Standish, P. *Education in an age of nihilism: Education and moral standards*. Routledge. 2012.
33. Brassier, Ray. *Nihil Unbound: Enlightenment and Extinction*. New York : Palgrave Macmill, 2007.
34. Carr, K. L. *The banalization of nihilism: Twentieth-century responses to meaninglessness*. SUNY Press. 1992.
35. Gellner, E. *Conditions of Liberty. Civil Society and Its Rivals*. London, Hamilton. 1994.
36. Goddard, R. Honouring Nihilism. *Other Education*. 2016. 5(2). С. 56–86.
37. Holbrook, D. *Education, Nihilism, and Survival*. Routledge. 2017.
38. Lambeir, B., & Smeyers, P. Nihilism: Beyond optimism and pessimism. *Studies in philosophy and education*. 2003. 22(3-4). P. 183–194.
39. Peters M. *Education, Philosophy and Politics*. London : Routledge, 2012.
40. Toffler A. *Future shock*. New York : Bantam, 1971.
41. Vattimo G. (1988). *The End of Modernity: Nihilism and Hermeneutics in Post-modern Culture*, trans. John R. Snyder. Cambridge : Polity Press, 1988.

REFERENCES

1. Adorno, T. (2003). *Negativnaya dialektika* [Negative dialectics]. Moscow: Nauchnyj mir. [in Russian].
2. Barbarich, D. (2009). *Vospitanie i obrazovanie v teni nigilizma*. Ojgen Fink [Parenting and education in the shadow of nihilism. Eugen Fink]. *Δόξα / Doksá - Δόξα / Dox*, 14, 404-416. [in Russian].
3. Bibihin, V. (2003). *Nicshe v pole evropejskoj mysli* [Nietzsche in the field of European thought]. *Nicshe i sovremennaya zapadnaya mysl – Nietzsche and modern Western thought*. (p. 330-345). St. Petersburg - Moscow: Letnij sad. [in Russian].

4. Bodriyar, Zh. (1999). Sistema veshej [System of things]. Moscow: Rudomino. [in Russian].

5. Bodriyar, Zh. (2007). K kritike politicheskoy ekonomii znaka [Toward a criticism of the political economy of the mark]. Moscow: Akademicheskij Proekt. [in Russian].

6. Bodriyar, Zh. (2004). Simulyakri i simulyaciya [Simulacre and Simulation]. Kiyiv: Pavolichko's The Basics of Solomia.

7. Burde, P. (2007). Vosproizvodstvo: elementy teorii sistemy obrazovaniya [Reproduction: elements of the theory of the education system]. Moscow: Prosveshenie. [in Russian].

8. Voznyak, V. S. (2008). Spivvidnoshennya rozsudku i rozumu yak filosofsko-pedagogichna problema: monografiya [The relation between reason and reason as a philosophical and pedagogical problem: a monograph]. Drobovich: Redakciyno-vidavnicij viddil Drobovickogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

9. Gesse, G. (1987). Pisma po krugu. Hudozhestvennaya publicistika [Letters in a circle. Artistic journalism]. Moscow: Progress. [in Russian].

10. Delez, Zh. (2003). Nische i filosofiya [Nietzsche and philosophy]. Moscow: Ad Marginem. [in Russian].

11. Yemelyanova, N.M. (2002). Fenomen yevropejskogo nigilizmu: tradiciyi i noviciyi [The phenomenon of European nihilism: traditions and innovations]. Doneck: TOV «Lebid». [in Ukrainian].

12. Zyazyun, I. (2010). Kriza cinnostej – katastrofa suspilstv i derzhav [The crisis of values is a catastrophe for societies and states]. *Osvita doroslih: teoriya, dosvid, perspektivi – Adult education: theory, experience, perspectives*, 2, 7-20. [in Ukrainian].

13. Kremen, V.G. (2010). Osvita v umovah innovacijnogo rozvitku suspilstva [Education in the conditions of innovative development of society.]. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sitimn/_23/Osvitav_umovaxinnovaciinogorozvutkususpilstva.pdf. [in Ukrainian].

14. Lipoveckij, Zh. (2012). Imperiya efemernogo. Moda i ee sudba v sovremennom obshestve [Empire ephemeral. Fashion and its fate in modern society]. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie. [in Russian].

15. Lifshic, M. (2009). Ostorozhno – chelovechestvo [Caution – Humanity]. *Pochemu ya ne modernist? – Why am I not a modernist?* (p. 57-87). Moscow: Iskusstvo – HHI vek. [in Russian].

16. Lyutij, T.V. (2002) Nigilizm: anatomiya nisho [Nihilism: the anatomy of nothing]. Kiyiv: PARAPAN. [in Ukrainian].

17. Mazaraki A.A., & Ilin V.V. (2004). Filosofiya deneg: monografiya [Philosophy of money: monograph]. Kiev: Kiev. nac. torg.-ekonom. un-t. [in Ukrainian].

18. Mamardashvili, M. (1992). Obyazatelnost formy [Mandatory form]. *Kak ya ponimayu filosofiyu. Doklady, stati, filosofskie zametki – As I understand*

the philosophy. Reports, articles, philosophical note. (p. 86-91). Moscow: Progress. [in Russian].

19. Nicshe, F. (2016). *Volya k vlasti. Opyt pereocenki vseh cennostej (chernoviki i nabroski iz naslediya Fridriha Nicshe 1883-1888 godov v redakcii Elizabet Fyorster-Nicshe i Petera Gasta)* [The will to power. The experience of reevaluation of all values (drafts and drafts from the legacy of Friedrich Nietzsche 1883-1888 as amended by Elizabeth Förster-Nietzsche and Peter Gast)]. Moscow: Kulturnaya revolyuciya. [in Russian].

20. Panchenko L.M. (2007). *Cinnosti osviti v konteksti globalizaciyi* [The values of education in the context of globalization]. *Naukovij chasopis NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriya № 7. Religiyeznavstvo. Kulturologiya. Filozofiya: Zb. naukovih prac – Scientific journal of MP Dragomanov NPU. Series No. 7. Religious Studies. Cultural Studies. Philosophy: Coll. scientific works*, 15 (28). (p. 158-163). Kiyiv: Vid-vo NPU imeni M. P. Dragomanova. [in Ukrainian].

21. Savchuk, V., Ocheretyanyj K. (2018). *Prigovor dna* [Sentence of the bottom]. *Hudozhestvennyj zhurnal – Art Journal*, 107. Retrieved from <http://moscowartmagazine.com/issue/85/article/1868>[in Russian].

22. *Sudba nigilizma* [The fate of nihilism]. (2006). St. Petersburg: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta. [in Russian].

23. Turgenev, I.S. (1962). *Pismo Sluchevskomu K.K. ot 14(26).04.1862* [Letter to K. Sluchevsky from 14 (26) .04.1862]. *Turgenev I.S. Polnoe sobranie sochinenij i pisem v 28-mi t. Pisma. T. 4 – Turgenev I.S. Complete works and letters in 28 volumes. Letters. Vol. 4 (p. 379-382)*. Moscow-Leningrad: Nauka. [in Russian].

24. *Fenomen innovaciyi: osvita, suspilstvo, kultura: (monografiya)* [The phenomenon of innovation: education, society, culture: (monograph)]. Ed. V. G. Kremen. Kiyiv: Pedagogichna dumka. [in Ukrainian].

25. Filyanina, N.M. (2016). *Koncepciya cinnosti ta samocinnosti prirodi ta sistema osviti* [Nature and value concept of nature and education system.]. *Filozofiya ta politologiya v konteksti suchasnoyi kulturi. T. 5 – Philosophy and political science in the context of contemporary culture. Vol.5, 14, 51-56*. [in Ukrainian].

26. Hajdegger, M. (1993). *Vremya kartiny mira* [Time for a picture of the world]. *Vremya i bytie: stati i vystupleniya – Time and Being: Articles and Speeches.* (p. 41-61). Moscow: Respublika. [in Russian].

27. Hajdegger, M. (2006). *Nicshe. T. 1* [Nietzsche. Vol. 1]. St. Petersburg: Vladimir Dal. [in Russian].

28. Shumpeter, J. A. (2008). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, socializm i demokratiya* [Theory of economic development. Capitalism, socialism and democracy]. Moscow: Eksmo. [in Russian].

29. Yaspers, K. (1991). *Smysl i naznachenie istorii* [The meaning and purpose of history]. Moscow: Politizdat. [in Russian].

30. Baker, G. (2018). *Nihilism and Philosophy: Nothingness, Truth and World*. Bloomsbury Publishing.
31. Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation*. trans. Sheila Faria Glaser. University of Michigan press.
32. Blake, N., Smeyers, P., Smith, R., & Standish, P. (2012). *Education in an age of nihilism: Education and moral standards*. Routledge.
33. Brassier, Ray. (2007). *Nihil Unbound: Enlightenment and Extinction*. New York: Palgrave Macmill.
34. Carr, K. L. (1992). *The banalization of nihilism: Twentieth-century responses to meaninglessness*. SUNY Press.
35. Gellner, E. (1994). *Conditions of Liberty. Civil Society and Its Rivals*. London, Hamilton.
36. Goddard, R. (2016). Honouring Nihilism. *Other Education*, 5(2), 56-86.
37. Holbrook, D. (2017). *Education, Nihilism, and Survival*. Routledge.
38. Lambeir, B., & Smeyers, P. (2003). Nihilism: Beyond optimism and pessimism. *Studies in philosophy and education*, 22(3-4), 183-194.
39. Peters, M. (2012). *Education, Philosophy and Politics*. London: Routledge.
40. Toffler, A. (1971). *Future shock*. New York. Bantam.
41. Vattimo, G. (1988). *The End of Modernity: Nihilism and Hermeneutics in Post-modern Culture*, trans. John R. Snyder. Cambridge: Polity Press.